

Formułowanie zasadnych pytań w odniesieniu do *Ucieczki od wolności*

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Fromm Erich, *Ucieczka od wolności*, tłum. Olga i Andrzej Ziemiłscy, Warszawa 2000.

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Czy zastanawiałeś się kiedyś, czym w swojej istocie jest wolność? Czy człowiek wolny to taki, którego nie dotyczą żadne ograniczenia ani nakazy? Nad znaczeniem wolności w ludzkim życiu zastanawiał się wybitny dwudziestowieczny myśliciel Erich Fromm. Szczegółowe rozważania dotyczące tego zagadnienia filozof zaprezentował w książce *Ucieczka od wolności*. Pochodzący z Niemiec filozof, ze względu na żydowskie pochodzenie, musiał opuścić ojczysty kraj, kiedy Adolf Hitler zapoczątkował nazistowską politykę III Rzeszy w latach 30. XX w. Zdruzgotany wydarzeniami II wojny światowej postanowił zbadać, jakie pierwotne instynkty pobudzają nas do „ucieczki od wolności”.

Twoje cele

- Przeanalizujesz fragmenty książki Ericha Fromma *Ucieczka od wolności*.
- Zastanowisz się nad pojęciem wolności i „ucieczki od wolności” w ujęciu Fromma.
- Zapoznasz się z genezą i istotnymi aspektami autorytaryzmu.
- Dowiesz się, co Fromm rozumie przez „charakter społeczny”.
- Zrozumiesz, w jaki sposób Fromm powiązał pojęcia wolności, bezpieczeństwa i obowiązku.
- Sformułujesz dodatkowe pytania do zagadnienia: „Czy wolny znaczy bezpieczny?”.

Materiał realizuje również podstawę programową z etyki.

Przeczytaj

W swojej książce *Ucieczka od wolności* Erich Fromm przedstawia dwa modele wolności: negatywny i pozytywny. Pierwszy z nich określa mianem „wolności od”. Rozwój cywilizacyjny wiąże się z możliwością zaspokojenia niezbędnych do przeżycia potrzeb, takich jak chociażby dostęp do wody pitnej, pożywienia, schronienia itp. Innymi słowy: mieszkańcy Europy, których analizy Fromma dotyczą, w większości nie doświadczają permanentnego zagrożenia życia, a tym samym – braku poczucia bezpieczeństwa. Dostęp do opieki medycznej, produktów spożywczych, domów, w których mieszkamy, a także brak konfliktów zbrojnych powodują, iż doświadczamy wolności w znaczeniu podstawowym. Jednak, czy poczucie bezpieczeństwa jest tożsame z byciem wolnym człowiekiem? W kontekście tego pytania Fromm skupia się właśnie na pojęciu „wolności do”, czyli możliwości decydowania o sobie. Każdego dnia stajemy przed różnymi trudnościami związanymi z relacjami z bliskimi lub dopiero co napotkanymi osobami, pełnionymi obowiązkami itp. Wolność pozytywna to wielość sposobów realizowania siebie w różnych obszarach życia, a więc nieustannego definiowana własnego systemu wartości.

Z lektury *Ucieczki od wolności* możemy wywnioskować, że bycie wolnym, a więc kimś, komu pozostawiona jest możliwość wyboru, wiąże się z paradoksalnym poczuciem utraty bezpieczeństwa. Wielość sposobów samorealizacji łączy się z częstym poczuciem zagubienia, wynikającym z braku jednego spójnego systemu odniesienia. Fromm wskazuje na paradoks w postaci indywidualnego bądź kolektywnego odrzucenia „wolności do” właśnie z powodu strachu przekładającego się na silną potrzebę bezpieczeństwa. Decydowanie o sobie sprawia, iż w niektórych momentach czujemy osamotnienie ze względu na samodzielność podejmowanych decyzji. Tego rodzaju sytuacja prowadzi do stanu przytłoczenia, a tym samym strachu przed otaczającym światem. Przykładowo: czy ilość posiadanych dóbr materialnych jest wskaźnikiem społecznego uznania? Czy osoba, która ma mniejsze zarobki, jest kimś mniej wartościowym od kogoś, kogo zarobki są znacznie większe? A może odwrotnie, życiowe spełnienie należy czerpać z działalności na rzecz innych, udzielając się w różnego rodzaju organizacjach pomocy publicznej?

Kazik Staszewski, polski muzyk i wokalista, nawiązuje do *Ucieczki od wolności* w utworze *Las maquinas de la muerte*, nagrany z zespołem Kazik na Żywo w 1999 r. Tytuł piosenki w języku hiszpańskim oznacza „Maszyny śmierci” i jest również tytułem całego albumu, na którym znajduje się utwór. Na zdjęciu członkowie zespołu Kazik na Żywo z Kazikiem Staszewskim.

Źródło: Aotearoa, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

W *Ucieczce od wolności* filozof poddaje refleksji właśnie to zagadnienie: dlaczego tak łatwo rezygnujemy z wolności pozytywnej, której zdobycie wymagało wielu cywilizacyjnych przemian? Fromm w 1932 r. wyjechał do Stanów Zjednoczonych na zaproszenie Chicagowskiego Instytutu Psychoanalitycznego, tam już pozostał po dojściu Hitlera do władzy w styczniu 1933 r. Wtedy postanowił zgłębić przyczyny rozwoju [nazizmu](#) w Europie. Sukces polityczny Adolfa Hitlera skłaniał myśliciela do rozpatrzenia powodów masowego rezygnowania z „wolności do”, a więc stanowienia o sobie. Dlaczego, pytał Fromm, nie tylko w Niemczech lat 30. i 40. XX w., lecz także chociażby we Włoszech obywatele kierowali się pragnieniem podporządkowania się postaci wielkiego wodza? Jaki popęd skłania nas ku [autorytaryzmowi](#)?

W swoich analizach Fromm kładzie nacisk na dwa decydujące czynniki umożliwiające rozwój [faszyzmu](#) i powiązanego z nim nazizmu w Niemczech. Filozof posługuje się pojęciem charakteru autorytarnego, którego rdzeniem jest poczucie bezsilności wobec świata, budzące w nim przeświadczenie o własnej bezradności. Zdaniem Fromma osoba wykazująca tendencje autorytarne ma skłonność do podporządkowywania się tym, których uznaje za silniejszych od siebie,

Do twórczości Ericha Fromma nawiązywał również inny polski artysta, Artur Rojek, założyciel zespołu

i pomiatania jednostkami, które w jej opinii są od niej słabsze. Drugim elementem znaczącym w analizach Fromma jest pojęcie człowieka zautomatyzowanego. Jak podkreśla myśliciel, w wielu sytuacjach całkowicie poddajemy się wpływowi naszego

społecznego otoczenia. W efekcie myśli przypisywane własnej osobie nie wyrażają nas samych, lecz stanowią symptom skrajnego konformizmu, przejawiającego się w postaci powierzchowności prezentowanych opinii, pozbawionych głębi, zasłyszanych i bezwolnie przejętych od innych. Jak twierdzi Fromm, człowiek zautomatyzowany, czyli pozbawiony myślenia krytycznego względem działań własnych oraz otaczających go ludzi, a także łatwo podlegający nastrojom otoczenia, jest łatwym celem manipulacji. Automatyzacja i poczucie bezsilności wobec świata, połączone z pragnieniem bezpieczeństwa uzyskanego za wszelką cenę, stały się idealnym gruntem dla rozwoju reżimu Adolfa Hitlera, a tym samym – nazistowskich Niemiec. Faszizm, i jego szczególną formę w postaci władzy hitlerowskiej, w tym kontekście możemy zdiagnozować jako pragnienie unicestwienia każdej formy odmienności względem naszej osoby, a także takie jej przeistoczenie, które spowoduje całkowitą uległość jednostek nieprzystających do naszego systemu wartości. Fromm zauważa, że tego rodzaju niebezpieczeństwo stało się powszechnym zagrożeniem, obecnym w strukturach społecznych, ekonomicznych i politycznych nowoczesnych państw demokratycznych.

Myslovitz. Utwór zespołu *Mieć czy być* bezpośrednio nawiązuje do książki Fromma o tym samym tytule. Na zdjęciu wokalista i założyciel zespołu Artur Rojek w czasie koncertu.

Źródło: Kubakocoj, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Erich Fromm był jednym z głównych przedstawicieli tzw. szkoły frankfurckiej – grupy myślicieli związanych z Instytutem Badań Społecznych (jednostką badawczą działającą w ramach Uniwersytetu Johanna Wolfganga Goethego we Frankfurcie nad Menem). Członkami szkoły frankfurckiej byli również m.in.: Max Horkheimer, Theodor Adorno, Herbert Marcuse, Walter Benjamin. Na zdjęciu widoczny jest budynek instytutu.

Źródło: dontworry, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Słownik

autorytaryzm

(z łac. *auctoritas* – powaga, wpływ) system rządów powstały w opozycji do rządów demokratycznych z powodu ich niedowład; wprowadzenie rządów autorytarnych odbywa się z reguły przez zamach stanu; przejmujący władzę dyktator na ogół opiera się na armii, aparacie biurokratycznym lub specjalnie wykreowanym ruchu społecznym

faszyzm

(z wł. *fascismo*, od łac. *fascēs* – wiązki, różgi liktorskie) masowy ruch polityczny, ideologia o skrajnie nacjonalistycznym charakterze; utworzona w XX w. we Włoszech; uznająca kult nacjonalistycznego państwa oraz wodza, sprzeciwiająca się idei demokracji parlamentarnej

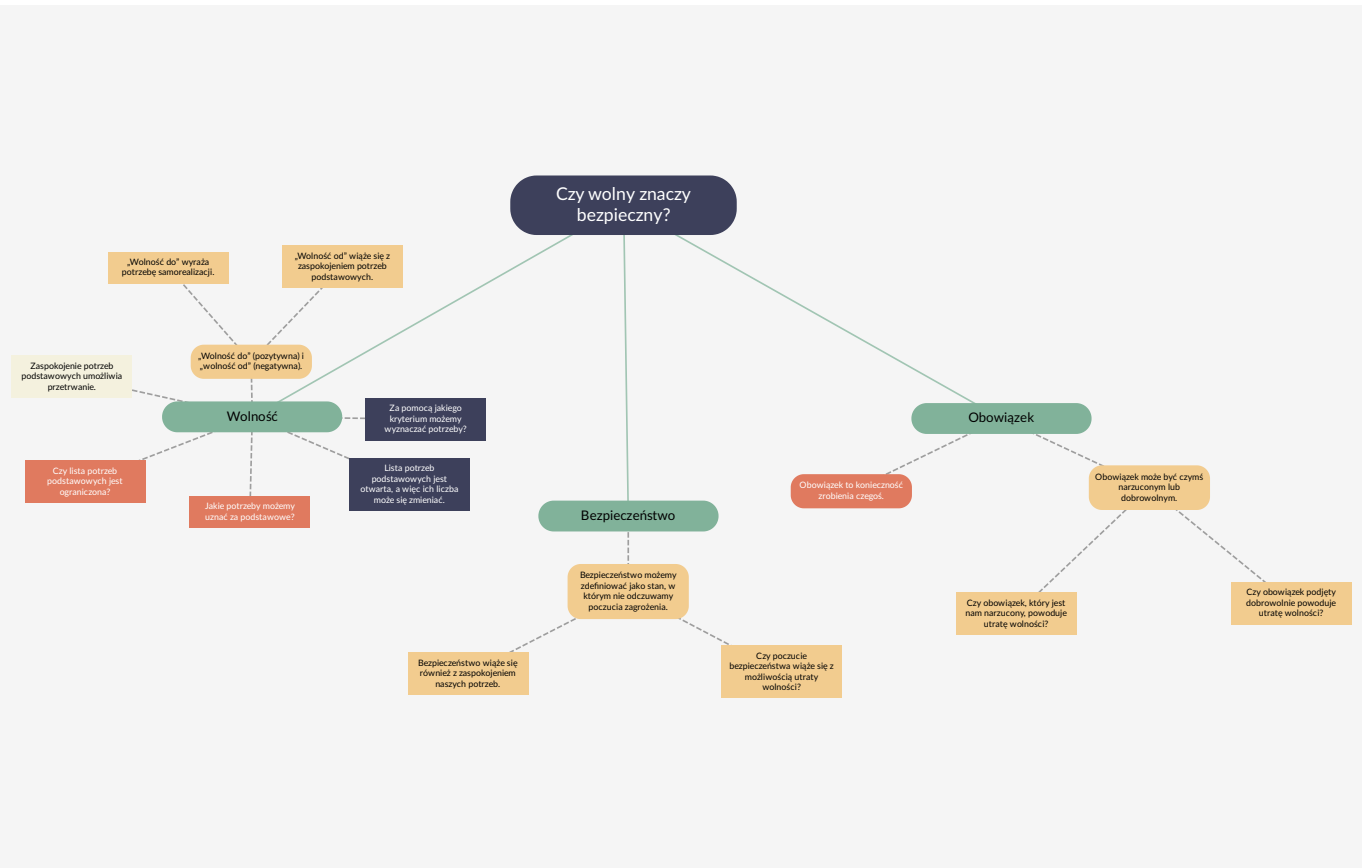
nazizm

(skrót od niem. *Nationalsozialismus* – Narodowy socjalizm) ideologia oraz system państwowy powstały w XX w. w Niemczech, uznawany za skrajny wariant faszyzmu; głównym orędownikiem ideologii nazistowskiej był Adolf Hitler

Mapa myśli

Polecenie 1

Przeanalizuj mapę myśli. W kontekście rozważań autora *Ucieczki od wolności* zastanów się nad powiązaniami zachodzącymi między pojęciami wolności, bezpieczeństwa i obowiązku. Określ zależności pomiędzy nimi i wyjaśnij związki na podstawie przykładów z życia społecznego.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Rozważ możliwości rozszerzenia wskazanego zagadnienia o zaproponowane przez siebie elementy w postaci zasadnych – twoim zdaniem – pytań w odniesieniu do *Ucieczki od wolności*.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz odpowiedź. Fromm definiuje człowieka zautomatyzowanego jako człowieka...

- ☐ niesamodzielnego.
- ☐ działającego sprawnie i efektywnie.
- ☐ pozbawionego myślenia krytycznego.

Ćwiczenie 2

Zaznacz odpowiedzi. Zdaniem Fromma człowiek rezygnuje z wolności, ponieważ...

- ☐ jest to dla niego korzystne.
- ☐ czuje się bezsilny w otaczającym go świecie.
- ☐ chce zapewnić sobie w ten sposób poczucie bezpieczeństwa.
- ☐ wolność prowadzi do grzechu.

Ćwiczenie 3

Przyporządkuj wartości do odpowiednich kategorii.

Wartości przeciwne autorytaryzmowi

kult wodza

wolność słowa

demokratyczne wybory

przemoc jako mechanizm
dyscyplinowania

Wartości charakterystyczne dla autorytaryzmu

akceptacja inności

Ćwiczenie 4

Określ, czy zdania są prawdziwe, czy fałszywe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
W <i>Ucieczce od wolności</i> Fromm opisuje trzy typy wolności.	☐	☐
Fromm jest przedstawicielem tzw. szkoły frankfurckiej.	☐	☐
Fromm był zwolennikiem państwa totalitarnego Adolfa Hitlera.	☐	☐

Ćwiczenie 5

Wskaż wybrane przez siebie społeczne zagrożenia związane z rozwojem autorytaryzmu. Swoje rozważania zapisz w postaci krótkiej notatki.

Zapoznaj się z fragmentem *Ucieczki od wolności*, w którym Erich Fromm ukazuje istotę charakteru społecznego. Na podstawie koncepcji filozofa stwórz model charakteru społecznego, który będzie skłonny poddać się systemowi autorytarnemu. Zredaguj krótką notatkę na ten temat.

((Erich Fromm

Ucieczka od wolności

Badając psychologiczne reakcje grupy społecznej, mamy do czynienia ze strukturami charakteru poszczególnych członków grupy, tj.

indywidualnych osób; interesują nas jednak nie specyficzne cechy różniące te osoby od siebie, lecz ta część struktury ich charakteru, która jest wspólną większości członków danej grupy. Możemy ten charakter nazwać charakterem społecznym. Charakter społeczny, siłą rzeczy, jest bardziej ogólny niż charakter indywidualny. Opisuując ten ostatni, zajmujemy się całokształtem rysów, które w swojej szczególnej konfiguracji tworzą strukturę osobowości tej czy innej jednostki.

Charakter społeczny obejmuje tylko wyselekcjonowane rysy, zasadnicze jądro struktury charakteru większości członków grupy, które rozwinęło się jako rezultat podstawowych doświadczeń i sposobu życia wspólnego tej grupie. Zdarzają się wprawdzie zawsze odchyleńcy o z gruntu odmiennej strukturze charakteru, jednak struktury charakteru większości członków grupy stanowią odmiany tego jądra spowodowane czynnikami przypadkowymi, jak urodzenie i doświadczenie życiowe, różne u poszczególnych ludzi. Jeśli chcemy w pełni zrozumieć jednostkę, wówczas te różnicujące elementy będą miały wielkie znaczenie. Jeżeli jednak chcemy zrozumieć, na jakie tory skierowana została energia ludzka i jak działa ona jako siła produkcyjna w danym ustroju społecznym, wówczas na najwyższą uwagę zasługuje charakter społeczny.

Zapoznaj się z fragmentem *Ucieczki od wolności*, w którym Erich Fromm rozważa pojęcie autorytetu. Korzystając z przemyśleń filozofa, zaproponuj analizę własnego przykładu, w którym autorytet ma znaczenie. Stwórz notatkę na ten temat.

((Erich Fromm

Ucieczka od wolności

Autorytet nie jest cechą, którą można „mieć” w sensie posiadania własności albo właściwości fizycznych. Pojęcie autorytetu odnosi się do takich stosunków międzyludzkich, w których jedna osoba traktuje drugą jako wyższą od siebie. Istnieją jednak podstawowe różnice między relacją wyższości–niższości, którą można by nazwać autorytetem racjonalnym, a taką, którą można by określić jako autorytet oparty na zakazie.

Przykładem wykażę, co mam na myśli. Zarówno stosunki między nauczycielem a studentem, jak i między właścicielem niewolnika a niewolnikiem opierają się na wyższości pierwszego nad drugim. Ale interesy nauczyciela i ucznia są jednokierunkowe. Nauczyciel jest zadowolony, kiedy uda mu się pomóc w postępach ucznia; jego niepowodzenie jest także niepowodzeniem tamtego. Tymczasem posiadacz niewolnika pragnie wyzyskać go jak najbardziej; im więcej z niego wycisnie, tym bardziej jest zadowolony. Równocześnie niewolnik stara się, jak tylko może, bronić swoich praw do minimum szczęścia. Interesy obu są zdecydowanie antagonistyczne; co przynosi korzyść jednemu, drugiemu szkodzi. Wyższość pełni w obu wypadkach odmienne funkcje: w pierwszym jest ona warunkiem pomocy dla osoby podporządkowanej autorytetowi; w drugim – jest warunkiem eksploatacji.

Źródło: Erich Fromm, *Ucieczka od wolności*, tłum. Olga i Andrzej Ziemiłscy, Warszawa 2000, s. 161–162.

Ćwiczenie 8

Inspirując się analizami Fromma przedstawionymi w *Ucieczce od wolności*, podejmij samodzielne rozważania filozoficzne dotyczące pojęcia wolności oraz jej znaczenia. Swoje przemyślenia zapisz w formie krótkiej notatki.

Dla nauczyciela

Autor: Paweł Kaniowski

Przedmiot: Filozofia, Etyka

Temat: Formułowanie zasadnych pytań w odniesieniu do *Ucieczki od wolności*

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Wybrane zagadnienia etyki szczegółowej (praktycznej, stosowanej, zawodowej).

3. Etyka społeczna i polityczna. Uczeń:

10) identyfikuje źródła totalitaryzmu i rozważa jego moralne aspekty;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Wybrane problemy filozofii.

10. Wybrane spory z zakresu filozofii polityki. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:

1) o naturę społeczeństwa (indywidualizm – kolektywizm);

Punkt II.3.10) pochodzi z podstawy programowej do etyki.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Przeanalizujesz fragmenty książki Ericha Fromma *Ucieczka od wolności*.
- Zastanowisz się nad pojęciem wolności i „ucieczki od wolności” w ujęciu Fromma.
- Zapoznasz się z genezą i istotnymi aspektami autorytaryzmu.
- Dowiesz się, co Fromm rozumie przez „charakter społeczny”.
- Zrozumiesz, w jaki sposób Fromm powiązał pojęcia wolności, bezpieczeństwa i obowiązku.
- Sformułujesz dodatkowe pytania do zagadnienia: „Czy wolny znaczy bezpieczny?”.

Cele operacyjne. Uczeń:

- umie stawiać pytania światopoglądowe (w tym moralne) i poszukiwać odpowiedzi na nie z wykorzystaniem wiedzy filozoficznej;
- rozpoznaje związki między filozofią a innymi działami kultury europejskiej, zwłaszcza między filozofią a sztuką (w tym literaturą piękną), religią i nauką;
- posługuje się podstawowymi kategoriami logiki i dba o kulturę logiczną wypowiedzi.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- burza mózgów;
- mapa myśli.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie zapoznają się z treściami w sekcji „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel, po zalogowaniu na platformie, wyświetla na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika temat lekcji. Nawiązując do zagadnień opisanych w sekcji „Wprowadzenie”, omawia zaprezentowane cele. Uczniowie ustalają kryteria sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca.** Za pomocą raportu dostępnego w panelu użytkownika nauczyciel sprawdza przygotowanie uczniów do lekcji. Następnie inicjuje rozmowę na

podstawie pytań zawartych we wprowadzeniu: *Czym w swojej istocie jest wolność?, Czy człowiek wolny to taki, którego nie dotyczą żadne ograniczenia ani nakazy?*

Faza realizacyjna:

1. **Burza mózgów.** Nauczyciel zadaje uczniom pytanie: *Jak Erich Fromm rozumiał wolność?* Następnie informuje uczniów, że będą pracować metodą burzy mózgów i, jeśli to konieczne, wyjaśnia jej zasady. Wyłania także moderatora, który będzie zapisywał pomysły na tablicy, a następnie określa czas wykonania zadania. Uczniowie podają swoje propozycje. Po zakończeniu fazy twórczej następuje wspólna weryfikacja pomysłów. Nauczyciel prosi uczniów, aby porównali swoje propozycje z informacjami zamieszczonymi na tablicy.
2. **Praca z multimediami.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Mapa myśli”. Uczniowie po zapoznaniu się z nim dzielą się na grupy i przygotowują odpowiedzi na polecenia:
 - *Przeanalizuj mapę myśli. W kontekście rozważań autora „Ucieczki od wolności” zastanów się nad powiązaniami zachodzącymi między pojęciami wolności, bezpieczeństwa i obowiązku. Określ zależności między nimi i wyjaśnij związki na podstawie przykładów z życia społecznego.*
 - *Rozważ możliwości rozszerzenia wskazanego zagadnienia o zaproponowane przez siebie elementy w postaci zasadnych – twoim zdaniem – pytań w odniesieniu do „Ucieczki od wolności”.*Po upływie ustalonego czasu przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycje odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do nich lub je uzupełniają. Nauczyciel czuwa nad prawidłowym przebiegiem zadania, udzielając uczniom informacji zwrotnej.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 1-4. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi

Faza podsumowująca:

1. W ramach podsumowania uczniowie indywidualnie wykonują ćwiczenie nr 5. Następnie ochotnik udziela odpowiedzi na forum klasy.
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenia nr 6-8 zawarte w sekcji „Sprawdź się”. Przygotowują uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

- Martens E., *Dydaktyka filozoficzna*, w: „Edukacja Filozoficzna” 6 (1988).

- Zielewska B., *Dialog we współczesnej edukacji filozoficznej*, Olsztyn 2002.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie mogą wykorzystać medium w sekcji „Mapa myśli” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.